
UŽIVANJE U PREDRASUDAMA

ZIGLINDE GAJZEL *za Reč*
S nemačkog prevela Vesna Čković

„Ujedinjenje će podeliti Nemačku.“ Kada je Hajner Miller s proleća 1990. izgovorio ovu rečenicu, već se, doduše, dalo naslutiti da se dva dela nemačke države neće tako jednostavno spojiti kako su to mislili mnogi, ponese ni prvobitnom euforijom. O nekakvoj novoj deobi tada, pak, niko nije hteo da razgovara. Danas ova rečenica ne zvuči niti pesimistično, niti paradoksalno – ona prosto opisuje realnost.

Pri tom su Nemci ipak žarko želeli da se ujedine – u Zapadnoj, a još više u Istočnoj Nemačkoj. "Helmute, uzmi nas za ruku, povedi nas u zemlju privrednih čuda" – pisalo je na transparentima kojima su Nemci iz Istočne Nemačke demonstrirali za ujedinjenje. Ova naivna parola uopšte nije upotrebljena ironično. Naprotiv, ona je odavala sa kakvim su se očekivanjima mnogi Nemci iz NDR-a nadali ujedinjenju. Tadašnji kancelar Helmut Kol dodatno je potpirivao ova očekivanja svojom (ne manje naivnom) krilaticom "pejzaži u cvetu" u koje će se Istočna Nemačka pretvoriti u narednih pet godina. Poslednjih godina taj je izraz postao krilaticom koja još jedino može da se upotrebi ironično.

Debata oko ujedinjenja nikada se nije vodila oko idejnih dobara kao što su sloboda mišljenja, demokratija ili pravičnost. Po ujedinjenju su borci za građanska prava sa svojim smelim utopijama "trećeg puta" između socijalizma i tržišne ekonomije ili potonuli u zaborav ili su se priklonili etabliranim partijama Zapadne Nemačke (kao npr. sadašnji predsedavajući Bundestaga Wolfgang Tirze). Kada bi se povelala diskusija o slobodi, raspravljalo bi se o slobodi pojedinca da sebi kupi besna kola, odeću po poslednjoj modi ili najmoderniju mašinu za pranje veša.

Moja prijateljica Liza je iz Istočnog Berlina. Bila je član SED-a, pripadala je krilu reformista, i 1989. je imala trideset godina. Nakon ujedinjenja jedva da je još videla mogućnosti da se politički angažuje. Danas glasa za PDS – iz čiste nužde, kako kaže, pošto kao istočna

Nemica oseća da su je etablirane partije Zapada ostavile na cedilu. Ma koliko politički razočarana ujedinenjem – što se tiče svakodnevnog života, u potpunosti se priklonila Zapadu. Ona je najbolje obučena žena koju poznajem, polaže na kvalitetnu ishranu i više ne može da zamisli leto bez putovanja u Italiju. (Za vreme NDR-a se mirila s tim da putovanja na Zapad iz "političkih razloga" nisu dopustiva. Po povratku sa prvog putovanja u Italiju sa zakašnjenjem se srdila na bivše moćnike, jer se, posle svega, ipak osećala prevarenom.)

Nemačko ujedinjenje čini se tako teškim zato što je ono u tolikoj meri obeleženo materijalnim aspektom. U svim postkomunističkim zemljama životni standard je od najveće važnosti – ali u zemljama kao što su Poljska ili Mađarska poređenje izgleda nešto drugačije. Tamo je ljudima bolje ili lošije nego ranije. Nasuprot tome, u bivšem NDR-u ljudima je bolje ili lošije nego "braći i sestrama" sa Zapada (i ovo je izraz koji može da se koristi jedino ironično). To je dovelo do drastičnih promena u onome što čovek doživljava kao pristojan životni standard. Ko je, primera radi, u bivšem NDR-u dobio "potpuno komforan stan" u socijalističkim betonskim blokovima bio je tada "neizrecivo srećan", kako kaže jedan stanovnik Helersdorfa, dela Istočnog Berlina. Danas, kada alternativu ne predstavlja nesanimirani stan u staroj gradnji sa etažnim toaletom i bez tople vode, stanovi socijalističke gradnje odjednom su postali nezamislivi. U nekim kvartovima je do trećine svih stanova prazno, ruše se čitavi delovi grada.

Nijedna država Istočnog bloka nije imala na raspolaganju ni približno onoliko

novca koliko bivši NDR. Od ujedinjenja naovamo, Zapad svake godine investira milijarde maraka u infrastrukturu i privredu Istoka. Telefonska mreža je dovedena na najmoderniji nivo, a tamo gde su truli hemijski kombinati NDR-a zagađivali okolinu, svetluca se i sija danas najmodernije industrijsko postrojenje Evrope – doduše, sa kozmetičkom manom da je tamo potrebna još samo desetina ranije zaposlene radne snage. Prosečna stopa nezaposlenosti na Istoku, otprilike 16%, duplo je veća nego na Zapadu, u nekim delovima ona iznosi čak 25%. Posebno su pripadnici starije generacije gotovo svi morali da se pomire sa prekidom u vlastitoj biografiji, te da počnu iz početka. Danas mnogi od njih ne vide nikakvu perspektivu u svom životu, posebno ako ipak ne mogu da priušte sebi ni auto, ni mašinu za pranje veša, ni godišnji odmor u Italiji. Zapadni Nemci se, opet, ljute na istočne Nemce "koji većito kukaju", kojima očigledno nikada nije dosta, a koji onda još imaju dovoljno drskosti da glasaју za PDS. Mnogi zapadni Nemci očekuju zahvalnost za širokogrudu pomoć u izgradnji. "Tu se ulaže novac od našeg poreza", umeju da kažu. Životni standard na Zapadu nije opao zbog ujedinjenja – pa ipak se neki zapadni Nemci ponašaju kao da zbog istočnih Nemaca moraju da se odreknu automobila, mašine za veš ili putovanja u Italiju. Pri tom se rado previđa da je zahvaljujući milijardama i milijardama maraka pomoći Istoku zapadna privreda dobila nove poslove.

Na Istoku se i dalje živi lošije nego na Zapadu. Doduše, primanja su (kao i životni troškovi) u međuvremenu dostigla nivo zapadnjačkih, ali to je nezaposlenima od slabe

koristi. I kapital je u oba dela zemlje nejednako raspodeljen. Dok je posleratna generacija u Zapadnoj Nemačkoj mogla da štediti, u Istočnoj tek od pre deset godina uopšte i postoji mogućnost nagomilavanja kapitala. Zapadni Nemci ostavljaju svojim potomcima rekordne sume u nasleđstvo, dok je za neke istočne Nemce opterećenje za budžet da plate troškove sahrane vlastitim roditeljima. Činjenica da mnogi sitni preduzimači u Istočnoj Nemačkoj već bankrotiraju posledica je nedostatka početnog kapitala koji bi im omogućio da stanu na noge.

Posle deset godina zajedničke države, odnos između dva dela Nemačke je protivurečan. "Nakon deset godina sasvim je nebitno odakle ste, to uopšte nije sporno." To je uobičajen odgovor na pitanje upućeno istočnom ili zapadnom Nemcu o njihovom međusobnom odnosu. Ponekad se čak i stiče utisak da je to pitanje nepristojno. No, kad se malo bolje pogleda, stvari često ne stoje tako idilično – ljudi se jedan drugome sklanjaju s puta, a da se pri tom i ne svade nužno. Istočnonemačko *Pozorište 89*, osnovano još u NDR-u maja 1989. kao slobodna grupa, saradivalo je u početku isključivo sa glumcima i režiserima sa Zapada. U međuvremenu grupu ponovo čine isključivo istočni Nemci. "Glumci iz Zapadne Nemačke na probi stoje na pozornici i kopaju po vlastitoj duši. Katkada se proba otkazuje jer im pozli", kaže jedan od članova trupe. U Istočnoj Nemačkoj se pozorišna delatnost poima kao nešto mnogo više od zanata. Zapadni Nemci su se u međuvremenu povukli i iz tima socijalnih radnika, tzv. *streetworkersa*, u istočnonemačkom stambenom bloku Helersdorf. Kažu da kolege sa Zapada na

Istoku nisu daleko dogurale sa svojom sklonošću ka "teoretisanju".

Poverenje u demokratiju, vera u Boga, učestalost i kvalitet seksualnih aktivnosti – o ovome i još mnogo čemu su se u nebrojenim anketama izjasnili istočni i zapadni Nemci, i njihovi odgovori su objavljeni širom zemlje 9. novembra 1999 (deset godina od pada Berlinskog zida) i zatim ponovo 3. oktobra 2000 (deset godina od ujedinjenja). Međutim, realno stanje se ne da izmeriti anketiranjem. Ko želi da pronikne u to šta istočni i zapadni Nemci misle jedni o drugima mora i drugde da oslušne. Uostalom, kao Švajcarka ja imam privilegovanu poziciju za posmatranje: pošto nisam ni istočna Nemica, niti sam u pravom smislu zapadna Nemica, moji prijatelji iz Istočne Nemačke bez ustezanja opanjkavaju one sa Zapada i obratno.

Nemačko-nemački porodični rat ne vodi se u anketama već u anegdotama. Prijatelji iz istočnonemačke pokrajine Meklenburg pričaju o zapadnonemačkom penzioneru koji je pod stare dane kupio kućicu u jednom meklenburškom selu. Ubrzo je primetio da sa seljacima iz susedstva nisu čista posla: otac se vodi kao nezaposlen, pri tom pomaže sinu na imanju. Bez oklevanja, penzioner sa Zapada prijavio je stvar birou za zapošljavanje. Između njega i dotičnog seljaka usledio je verbalni sukob, tokom kojeg su pale i reči "Svinjo štažijevska". Stari se seljak nakratko osvrnuo, pa kako na vidiku nije bilo svedoka, zamahnuo je vedricom za mleko i njome udario penzionera iz Zapadne Nemačke u lice, razbivši mu pri tom naočari i vilicu. Penzioner ga je tužio zbog materijalne štete i telesne povrede. Na sudu su otac

i sin rekli da su videli kako je penzioner sam slomio naočari i vilicu, naime, prilikom pada sa trešnje. Penzioner je izgubio taj i sledeći proces, jer su ga sada otac i sin optužili za narušavanje ugleda i uvredu časti. U međuvremenu je dotični penzioner potražio drugo mesto na kom će provesti starost. Ovakve i slične anegdote pričaju se na Istoku s zadovoljstvom, otprilike onako kako su ljudi ranije sebi davali oduška pričajući političke viceve. Sada žaoka više nije usmerena protiv vladajuće elite već protiv arogantnog "super-zapadnjaka" koji uvek sve bolje zna i ume.

Knjige koje su u poslednje dve godine objavljene na temu Istok-Zapad jasan su odraz zategnutosti odnosa. Istočnonemački sociolog Wolfgang Engler ustanovljava da od NDR-a gotovo više ništa ne može da se vidi. Sam NDR prisutan je još samo kao anegdota kada se prepričavaju uspomene. Englerova knjiga *Istočni Nemci* je knjiga istočnog Nemca upućena istočnim Nemcima. On piše melanholičnim tonom kao da žali za eksperimentom koji je imao šanse da uspe. Podnaslov knjige glasi *Vesti o izgubljenoj zemlji* – Engler ubeđuje sebe samog i svoje čitaoce da je ta zemlja uistinu postojala. Gde god uzmogne, on se osvrće na zemlju koja je "potonula" ili "nestala", kao da je NDR bio žrtva kakve prirodne katastrofe.

Engler je svojom knjigom osvojio srca istočnih Nemaca – na Zapadu su, pak, druge knjige imale ogroman uspeh: knjige zapadnih Nemaca upućene zapadnim Nemcima. Ovo je nov žanr – nazovimo to polemički pornografijom anegdotskog. To što su autori ovog štiva nepoznati i što loše pišu ovim knjigama nikako ne škodi, jer njihovi pisci prosto govore

ono što svi misle, tako da one kao da imaju funkciju ventila kroz koji može da se ispusti para od ujedinjenja. "Raditi kao kod Honekera, živeti kao kod Kola" – u ovom naslovu zapadnonemački sociolog Tomas Rete citira bivšeg kancelara Helmuta Kola, koji je kritikovao istočnonemački radni moral: raditi kao kod Honekera, a živeti kao kod Kola – čekajte, pa to ne može tako, jer ko želi blagostanje kapitalizma, mora kapitalistički i da radi. Pamflet Tomasa Retea nosi podnaslov *Pledoje za kraj grejs-perioda*, i time su se razgraničili frontovi: Zapad ima glavnu reč, a Istok mu, kao večiti povod za kritiku, stoji na raspolaganju. Rete otvoreno priznaje da je 1990. prvi put u životu otputovao na Divlji Istok. Tamo je zatekao "precivilizacijsku pustoš". NDR je "postojbinu Nemaca u furioznoj meri pretvorio u supkulturu trećeg sveta", piše on poprilično nespretnim jezikom. Ironijom slučaja, njegove tirade imaju svoj pandan na teritoriji bivšeg NDR-a: čuveni Karl Edvard fon Šnicler slično se u emisiji *Crni kanal* na istočnonemačkoj televiziji obrušio na dekadenciju kapitalističkog Zapada...

Drugu knjigu koja je protekle godine probudila veliko interesovanje napisala je supruga jednog zapadnonemačkog lekara koji je preuzeo upravljanje jednom ginekološko-akušerskom klinikom u Istočnoj Nemačkoj. Za svojim suprugom ona je pošla iz "grada na Zapadu" (Vupertal) u "grad na Istoku" (Frankfurt na Odri). Pod pseudonimom Luiza Endlih napisala je zbirku anegdota pod nazivom *Nova zemlja. Sasvim jednostavne priče*. Ne može se reći da je Luiza Endlih u gradu na Istoku dočekana raširenih ruku – jasno je da izaziva nezadovoljstvo kada vodeće pozicije zauzmu zapadni

192

Nemci kojima se na Zapadu nikada ne bi ukazala takva prilika da izgrade karijeru. No, ono što Luiziu Endlih sekira mnogo više od krupnih pakosti jesu sitne mane njenih novih suseda. Ona se usuđuje da izgovori ono što se uglavnom kaže samo kao metafora: istočni Nemci ne umeju da jedu nožem i viljuškom. U svakom slučaju, kada bi svoju susedku pozvala na večeru u neki elegantan italijanski restoran, Kale bi lazanju jela rukama. I inače na Istoku vlada neukus: nose se heklane zepe u kombinaciji sa džemperom od zlatnog lureksa, pije se slatko vino, pa čak se i u skupim restoranima sos pravi s brašnom, a ne sa gustinom. Luize Endlih se ljuti zbog svih tih (i mnogih drugih) sitnica tako sujetno kao da je lazanja otkrivena u Vupertalu. Da je mediteranski način života – maslinovo ulje, suvo vino, elegancija – i u intelektualnim krugovima Zapadne Nemačke tek od kraja šezdesetih ušao u modu, to niko neće ni da čuje. Ponekad gotovo izgleda kao da se zapadni Nemci sada svete za to što ih mnogo nemskiji istočni Nemci podsećaju na njihovu vlastitu prošlost.

Ko kao istočni Nemačkinja u ujedinjenoj Nemačkoj želi da postane neko i nešto ne sme sebi da dozvoli gafove. Kako to izgleda iz perspektive istočnih Nemaca, saznaje se u romanu *Vesti* Aleksandra Ozanga. Ozang i sam pripada istočnim Nemcima koji su na Zapadu postali neko: on je, sa svojim reportažama iz Nemačke koja srasta, trenutno jedan od najpoznatijih nemačkih novinara. Protagonista njegovog romana je istočnonemački karijerista Jan Landers: kao spiker u vestima on zauzima posebno važnu poziciju u medijskom biznisu, stoga biva smesta suspendovan kada ga osum-

njiče da je bio špijun Službe državne bezbednosti bivšeg NDR-a. Naposljetku se ispostavlja da je ova špijunska afera zabluda – ona je smušen krimić koji zapravo samo služi kao izgovor za opis mentaliteta. Jer da bi ga hamburški "krem" ozbiljno shvatio, Jan Landers mora da se prilagodi: pogrešni vicevi su pogubni koliko i pogrešno vino ili pogrešna marka obuće. Landers strogo pazi da stan uredi u skladu sa imidžom koji želi da ima u očima svojih kolega s posla. Svaka zabava je test koji ne sme da oda njegove slabe tačke. U početku, po samom ujedinjenju, često se vraćao u Istočni Berlin jer tamo je u svakom restoranu mogao da otvori jelo "bez straha da će naići na jelo čije ime ne ume da izgovori."

Ponižavanje istočnih Nemaca donosi zapadnim Nemcima jeftino zadovoljenje. Mislim da je to bilo 1992. ili 1993. godine – zapadnonemački kolega me je u jednom književnom klubu u Berlinu cimnuo za rukav. Sme li da me časti čašom šampanjca, upitao je, dok su mu se oči pakosno zacaklile. Pošli smo ka šanku, i kada je moj kolega sa Zapada naručio od kelnera, istočnog Nemca, dve čaše šampanjca, ovaj je upitao: "Brut ili normalno?" Zbog ovoga je kolega i hteo da me časti čašom šampanjca: da bi se opet izvrsno zabavio nad tim što je glupi istočni Nemačkinja francusku reč "brut" izgovorio sa dugim "u". Moja prijateljica Liza se odmah po ujedinjenju posvetila feminističkoj nauci o književnosti. Planirala je da za svoju doktorsku disertaciju izabere feminističku temu i obradovala se kada joj je jedna zapadnonemačka koleginica u struci ponudila pomoć. Usledio je, doduše, ne preterano konstruktivan razgovor, pošto je Liza saznala kako je čitala

pogrešne knjige, te kako kao istočna Nemica ionako nema šanse da nadoknadi propuštenih "dvadeset godina feminističkog diskursa". (Hrabra Liza, na sreću, nije dozvolila da je zastraše: u međuvremenu je doktorirala, i sada zna i to da njena zapadnonemačka koleginica tada nije ni izdaleka bila nadmoćna, kako se to Lizi tada učinilo.) To su anegdote iz rane faze ujedinjenja. Do danas se u odnosima između Istoka i Zapada izgradio minimum onoga što nazivamo "political correctness", pa zvanično sve izgleda kako treba. Možda se odnos između istočnih i zapadnih Nemaca razvija slično onome između crnaca i belaca u SAD-u: u svakodnevnom životu i poslovno oni ljubazno komuniciraju, ali inače žive odvojeno. U Berlinu zadržati zapadni Nemci ni deceniju posle pada zida ne idu u istočni deo, i obrnuto. Dakako, sa iznimkom istočnonemačkih delova grada koji su u modi, "Mite" i "Prenclauer Berg". Svaki drugi Nemačkin koji ovde živi poreklom je iz Zapadne Nemačke. Iznenađujuće je, pak, da istočni i zapadni Nemci žive jedni mimo drugih čak i u istim delovima grada. Moja prijateljica Liza živi na "Prenclavskom brdu", i pre nekog vremena doselio se pored nje jedan zapadni Nemačkin. "Znaš, jedan od onih otvorenih levičara sa Zapada. Većito zapitkuje kako je kod nas bilo ranije i kakvo mišljenje mi istočni Nemci imamo o ovome ili onome." Upravo iz tog razloga Liza radije izbegava kontakt s njim: "Jednostavno mi je isuviše naporno da se svakodnevno izjašnjavam."

Postoji li uopšte dijalog između Istoka i Zapada, pita se čovek zabrinuto. Ako je suditi po knjigama, sa nemačko-nemačkim razgovorom stvari loše stoje: Luiza Endlih je

pobegla iz "grada na Istoku" u Zapadni Berlin (za nju stan u istočnom delu grada nije dolazio u obzir). Njena druga zbirka anegdota nosi naziv *Istočni vetar*, a u podnaslovu stoji: *Ne sasvim jednostavne priče*. Polemične knjige Tomasa Retea i Luize Endlih prodaju se na Zapadu isto tako dobro kao i "ostalgične" uspomene Volkfanga Englera na prostoru nestalog NDR-a. Što tinja u narodu, ima dobru prođu, a time i čarkanja između Istoka i Zapada bar delimično prerastaju u čist medijski fenomen.

Možda će u idućoj generaciji sve izgledati manje zategnuto. Tri mlada novinara iz Istočne i Zapadne Nemačke zajedno su objavila *Knjigu razlika* koja, sudeći po podnaslovu, objašnjava "zašto jedinstvo i nije jedinstvo". Tekstove sakupljene u ovom izdanju napisali su autorke i autori koji su u vreme pada Berlinskog zida imali dvadesetak godina. I oni govore ono što svi misle, ali im više nisu potrebne polemika i pakost starije generacije. Potpuno otvoreno opisuje jedan zapadni Nemačkin kako se oseća u razgovoru sa istočnim Nemačkinima. "Čini se kao da se u tim razgovorima sasvim lagano, rečenicu po rečenicu, rađa distanca. Sagovornici se pričajući udaljavaju, kao da svaka izgovorena rečenica povećava razdaljinu između njih za desetak metara." Prijateljski razgovor u kakvom kafiću prerasta za nekoliko minuta u polemisanje nalik onome na televiziji: odjednom više nismo u pitanju ti i ja, već mi i vi.

Najzanimljiviji su slučajevi prinudne zamene uloga – ovde se jaz između Istoka i Zapada prozre u trenu. Jedna zapadnonemačka reporterka, na primer, radi za istočnonemački *Radio Brandenburg*. Kada prikuplja materijal na teritoriji bivše Istočne Nemačke, od-

mah prepoznaju da je ona zapadna Nemica, stoga nikad i nije računala s tim da će je neko smatrati istočnom Nemicom. No, upravo joj se to dešava na jednom seminaru za novinare u Hannoveru: zato što stanuje u Potsdamu i radi za istočnonemačku radio-stanicu svi prećutno pretpostavljaju da je istočna Nemica. "Počela sam da sumnjam u sebe i sve sam se više iščuđavala šta je tako čudno na meni, pa da mi učesnici seminara prilaze tako obazrivo i na odstojanju." Kada se poslednjeg dana ispostavilo da je ona poreklom sa Zapada (kao i svi ostali učesnici seminara), čaroliji je bio kraj. Širi se izvesno razočaranje: kao istočna Nemica ona bi bila donekle egzotična. Obrnuta zabuna dogodila se jednom istočnonemačkom reporteru zapadnoberlinskog *Tagesspiegel*. Nekakav privatnik iz Zapadnog Berlina, koji je skladište svog podruma pića preselio na jeftiniju istočnonemačku lokaciju, poziva mladog novinara u stranu i žali mu se na istočne Nemce koji se ne pridržavaju primerene telesne distance, koji nisu u stanju da samostalno rade, te povrh svega nemaju kulturu življenja. Vraćajući se kući, reporter se oseća kao izdajnik jer ovome nije rekao da je istočni Nemač.

195 Zapad se ujedinjenjem nije promenio. Ko ne živi u neposrednoj blizini nekadašnje granice, taj 1989. nije doživeo kao prekretnicu u vlastitom životu. Na Istoku, naprotiv, niko ne može da kaže da mu ujedinjenje nije iz temelja promenilo život. Svako je prisiljen da se suoči sa Zapadom, bez obzira na to da li ga politika interesuje ili ne. Istok sebi ne može da dozvoli neobaveštenost, i stoga o Zapadu mnogo više zna nego Zapad o njemu. Pa ipak Zapad polaže pravo na ulogu "vrhovnog tumača", kako to formuliše Kristof Dikman. Kristof Dikman je – pored Aleksandra Ozanga – još jedan istočnonemački novinar koji je izgradio karijeru u medijima ujedinjene Nemačke. On je član redakcije nedeljnika *Die Zeit*, u kojoj je, kako on procenjuje, samo 1,2% urednika iz Istočne Nemačke. Osim nekadašnjih SED-novina *Neues Deutschland* praktično da i nema medija u rukama nekog iz bivše Istočne Nemačke.

I u privatnom životu zapadni Nemci vole da pričaju istočnim Nemcima o tome kakva je Istočna Nemačka zapravo bila. "Reci mi, kod vas...", ovako započinju razgovori na zabavama ako se čovek predstavi kao istočni Nemač, piše jedan istočnonemački novinar u *Knjizi razlika*. Često je dovoljno da ovaj samo klimne u znak odobravanja. Onda njegov zapadnonemački sagovornik počne da priča vlastitu prošlost: "Pa tako je bilo, zar ne?"

Ziglinde Gajzel (Sieglinde Geisel, r. 1965), slobodni novinar. Početkom devedesetih putovala po Istočnoj Evropi i pisala o tamošnjim metropolama i promenama. Od 1994. do 1998. dopisnik uglednih *Novih ciriških novina* (*Neue Zürcher Zeitung*) iz Njujorka. Trenutno živi u Berlinu.